

Riksadvokat L. J. Dorenfeldt:

103650

Det vanskelige oppgjøret

Johs. Andenæs: «Det vanskelige oppgjøret.» Tanum-Norli 1979. 295 sider.

Professor Andenæs — vår fremste strafferetts ekspert — lar ofte sin røst høre i den offentlige debatt. Fra den senere tid kan bl.a. nevnes hans skarpe kritikk av kriminalmeldingen, av Regjeringens behandling av spørsmålet om dødsstraff i krig og hans artikkel om Torkild Hansens bok «Prossessen mot Hamsun». Denne boken med den etterfølgende debatt viste klart at uvitenheten var stor om hva som egentlig skjedde under okkupasjonen og det etterfølgende oppgjør med Quisling og Nasjonal Samling. Det er dette som har inspirert Andenæs til å gi en oversikt over de grunnleggende kjensgjerninger og de viktigste juridiske spørsmål i forbindelse med oppgjøret. Etter min oppfatning står man overfor et åndsverk av uvurderlig verdi for alle som ønsker å få en sammenhengende fremstilling av de begivenheter som preget utviklingen i en dramatisk periode i Norges historie.

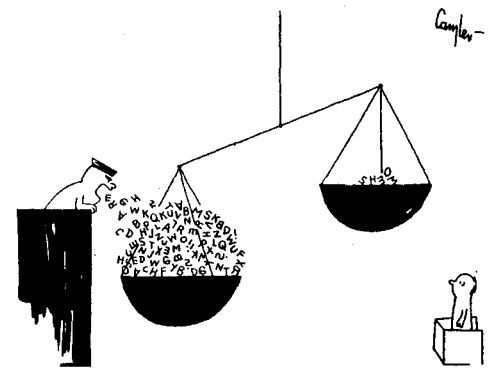
Det er vel neppe noen som er bedre skikket til å skrive nettopp denne boken enn Andenæs. Det er ingen som vil bestride hans saklighet og objektivitet og hans personlige integritet. Han forener historisk viten med juridisk ekspertise, og han har en sjelden evne til på en enkel og klar måte å gi fremstillingen et levende innhold som menigmann og -kvinne kan tilegne seg uten større vanskelighet. Selv har han gitt ut-

trykk for at boken først og fremst tar sikte på norsk ungdom som ikke selv har opplevet de begivenheter som her er beskrevet. Og det ville være i høy grad ønskelig om ungdommen viste interesse for nettopp denne boken som er skjellsettende når det gjelder dette kapitel i vår historie. Men også den generasjon som Andenæs og anmelderen tilhører og som selv opplevet begivenhetene på nært hold, vil ha den største interesse av å memorere det som skjedde.

I bokens første avsnitt får man en innføring i bakgrunnen for oppgjøret: Overfallet den 9/4 1940 som for de fleste nordmenn kom som en brutal oppvåkning til krigens brutalitet. Quislings forræderi mot de lovlige myndigheter — kampen frem til 7/6 1940 og kapitulasjonen av de militære styrker her hjemme. Forvirringen omkring riksrådsforhandlingene, administrasjonsrådets oppløsning og maktovertagelsen 25/9 1940 — den politiske ensretting og terror. Nasjonal Samlings bistand til fienden, partiets forsøk på ved ulovlige (revolusjonære) metoder å endre vår statsforfatning fra et vest-europeisk demokrati til et ensrettet fører-diktatur. Man får et overveldende inntrykk av med hvilket maktmisbruk like overfor annerledes tenkende (den store majoritet av det norske folk) Quisling og hans håndgangne menn søkte å fremme sine mål.

Det var klart at da krigen var vunnet, måtte oppgjørets time komme. Det ble forberedt av vår regjering i London — til dels i sam-

arbeid med Hjemmefrontens ledelse. Bokens neste avsnitt handler om oppgjøret og drøfter inngående alle de rettsspørsmål som måtte løses av påtalemyndighet og domstoler. Andenæs som selv hadde sittet på Grini, og som ble løslatt omkring årsskiftet, 44/45, fulgte oppgjøret på nært hold — først som rådgiver hos Riksadvokaten, så en tid som konstituert dommer i Høyesterett, senere medlem av et utvalg som behandlet benådningssakene. Nettopp fordi han fra første stund stillet seg kritisk til endel av de juridiske avgjørelser som lå til grunn for oppgjøret, er det grunn til å legge særlig vekt på hans fremstilling i dette avsnitt. Han stillet seg skeptisk til det solidaransvar (erstatningsansvar) som opprinnelig ble etablert for dem som ble dømt for landssvik. Han så helst at landssvikanordningen av 15/12 1944 ikke hadde sett dagens lys, og han gikk skarpt irecte med anordningen av 4/5 1945 som utvidet adgangen til dødsstraff for utenland-

Nobelspalter 63

ske krigsforbrytere (fordi dette etter hans mening innebar at loven om dødsstraff fikk en tilbakevirkende kraft som var i strid med Grunnloven). Men han gjør samtidig oppmerksom på at solidaransvaret raskt ble endret ved initiativ av justisminister Cappelen (i samråd med Riksadvokaten), og han poengterer at landsvikanordningen ikke har ført til rettslig sett uheldige konsekvenser fordi man uten dens tilblivelse ville greid seg godt med gjeldende lovgivning og med så og si samme resultat. Han gjennomgår nøye lovgivningen og Høyesteretts avgjørelser i de grunnleggende spørsmål og med visse reserver sier han seg fornøyd med det som skjedde.

Andenæs setter på en helt overbevisende måte på plass påstanden om at krigstilstanden opphørte ved den militære kapitulasjon i juni 1940. Etter nøye å ha gjennomgått alle de opplysninger som foreligger, fastslår Andenæs (s. 103) at det objektivt sett ikke kan være noen tvil om krigstilstandens eksistens, folkerettslig og statsrettslig. Spørsmålet har en rekke ganger vært forelagt Høyesterett, siste gang i 1970 i den såkalte «Løberg-saken». Høyesterett siterer en rekke dokumenter også fra tysk hold og konkluderer med at det som er anført «viser utvetydig at det ikke er holdepunkt for anførselene i Hewins bok om at krigen mellom de to land opphørte ved kapitulasjonsavtalen og at det deretter i lovens forstand ikke fantes noen fiende».

For at noen kan straffes for bistand til fienden etter strl. § 86, må det også foreligge forsett, vedkommende må ha forstått at Norge og Tyskland var i krig. Også dette spørsmålet drøfter Andenæs inngående i et avsnitt «God tro?» s. 160 flg.

Andenæs skjuler ikke at det i den første tid etter frigjøringen skjedde overgrep mot N.S.-folk, men disse forhold ble grundig undersøkt og det ble fra ansvarlig hold — Riksadvokaten og Justisdepartementet — tatt klar avstand fra alt som kunne karakteriseres som efterforskningsmetoder som er fremmed for vår straffeprosess.

I bokens siste avsnitt — «Kritikk og vurdering» — sier Andenæs at det tross de innvendinger han hadde mot endel av det som skjedde under oppgjøret, mener han det hviler på et holdbart rettslig grunnlag og at det også ble gjennomført på en måte som vi kan være bekjent av. Vi må ha lov til å konstatere at ikke i noe annet av de tidligere okkuperte land ble oppgjøret gjennomført med større ro og verdighet og respekt for rettsprinsipper. Ca. 40.000 unge menn, utstyrt med gevær og Stengun, overtok arrestasjoner og vakthold ved den tyske kapitulasjonen. Ikke et menneskeliv gikk tapt. Det er nesten som et eventyr.

Andenæs' konklusjon om oppgjøret er at alt ialt gikk det bedre enn man kunne vente og meget bedre enn man kunne hatt grunn til å frykte. Det skyldtes først og fremst at de ansvarlige myndigheter fra første stund presiserte at det skulle være et oppgjør på rettsstatens grunn. Andenæs gir honnør til justisminister Cappelen i Gerhardsens første regjering i 1945 og til statsråd Gundersen som var justisminister høsten 1945 til 1952. De hadde begge de nødvendige egenskaper — menneskelighet kombinert med rettsindighet og fasthet. Men Andenæs gir også stor anerkjennelse til påtalemyndighetenes øverste ledelse og gir uttrykk for at klokskap og rettsindighet var egenskaper som karakteriserte såvel Sven Arntzen som Andreas Aulie som i egenskap av riksadvokater satset evner og arbeidskraft til det ytterste for å løse den vanskelige oppgave de var satt til. Om domstolene med Høyesterett i spissen, sier Andenæs at de hevdet sin selvstendighet både overfor de politiske myndigheter og overfor folkestemningen. Anmelderen som også deltok i rettsoppgjøret, om enn på en beskjeden plass, nemlig som hjelpe-dommer ved Aker kriminaldommerembede og som først hadde som oppgave å ta standpunkt til fengslingsspørsmålene, senere også som dommer under hovedforhandling, vil gjerne få gi uttrykk for at arbeidspresset under dette oppgjøret var usedvanlig stort. Opptil 30 fengs-

lingssaker om dagen skulle det tas standpunkt til. Det sier seg selv at sakene måtte behandles mer summarisk enn vanlig er under normale forhold. Jeg vil også gjerne gi uttrykk for at jeg under rettsmøtene på llebu i den første tid etter frigjøringen ble slått av hvor isolert denne gruppen av befolkningen hadde vært under okkupasjonen. Ikke slik at så mange av dem kunne unngått å være klar over de fundamentale spørsmål i forbindelse med oppgjøret, men dog slik at det — og det gjaldt særlig yngre frontkjempere — forelå adskillige tvilsmomenter i subjektiv henseende. Det slo meg også at utrenskningen i politiet som vel var en nødvendighet, rammet hårdt de menige politifolk som under meget sterkt press hadde vært «papir»-medlemmer i N.S. en kortere tid.

Om rettsoppgjøret og fremtiden sier Andenæs at hvis en ser rettsoppgjøret bare som et oppgjør med nazismen, får det karakter av et engangsoppgjør med den slagne motstander uten noe bud til fremtiden. Men det er ikke slik man bør se det, men først og fremst ved at det understreker kravet til lojalitet like overfor styremaktene også i fremtiden og da særlig i kritiske situasjoner. Dette ble poengtert i førstevoteres votum i Quisling-saken: «I tider og under forhold som det her er tale om, gjelder kravet om at den enkelte innordner seg under de lovlige organers beslutninger — kravet om lydighet og troskap mot dem der lovlige representerer land og folk — absolutt og uavkortet. I et lands skjebnetime får kaos ikke rå.» Oppgjøret — det vanskelige oppgjøret — har derfor et budskap til oss alle.

I en efterskrift gir Andenæs en kort oversikt over forræderiets problematik og gir uttrykk for at demokratiene har større krav på den enkeltes lojalitet enn diktaturstatene. Allikevel kan den enkelte stå overfor sterke samvittighetskonflikter på grunn av interessemotsetningen mellom kravet til lojalitet mot de lovlige myndigheter på den ene side og deres egen politiske overbevisning på den annen.